

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 340.134:340.132.6:177.9

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.2208>

А. Крижановський,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальної теорії права і держави
Національного університету «Одеська юридична академія»

А. Гордієнко,

аспірантка кафедри загальної теорії права і держави
Національного університету «Одеська юридична академія»

СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ПРАВІ: НА ПЕРЕТИНІ ПРАВОТВОРЧОСТІ І ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

«Закон і справедливість – дві речі,
які Бог з'єднав, а людина роз'єднала».

К. Колтон

Вступ. Право і справедливість мають спільне коріння (*ius*. латиною – це і право, і справедливість), історію становлення і розвитку. У цьому процесі кожен із зазначених феноменів отримав своє «власне» змістовне наповнення і самостійну соціальну та правову інституціоналізацію.

Водночас динаміка суспільного і правового розвитку з певною циклічністю актуалізує питання співвідношення права і справедливості, особливо у прикладному контексті. У сучасних умовах очевидної значущості набуває проблема функціонування принципу справедливості як самостійного інструменту регуляції суспільних відносин. У такому аспекті виявляє себе взаємна кореляція правотворчості та правозастосування в забезпеченні справедливості. Від того, на яких засадах побутують ці феномени, залежить якість правового устрою суспільства. Основна мета

правотворчості і правозастосування – упорядкування суспільних відносин, тому від ставлення суспільства до діючих правових приписів і їх застосування залежить досягнення зазначеної мети [1, с. 12-13].

Мета нашого дослідження – з'ясування кореляційних взаємодій принципу справедливості із законотворчістю і правозастосуванням, а також формулювання теоретичних засад функціонування його як органічного регулятора суспільних відносин, який так само сприяє ефективній і належній реалізації права і вдосконаленню законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принцип справедливості є предметом уваги мислителів усіх часів – від Аристотеля, Платона, Діогена, Т. Гобса, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локка до Дж. Роулза, Г. Кельзена та інших. Сучасні правники Ю.М. Оборотов, М.А. Мутасова,

З.А. Добош, А.В. Ковальова, К.В. Горобець звертаються до осмислення принципу справедливості в контексті досліджень, а Н.А. Бааджи, А.А. Грінь, М.І. Козюбра, Н.П. Костюк, О.М. Семеній визначають його в якості центрального предмета своїх досліджень. Водночас вітчизняними фахівцями не здійснювалися спроби предметних досліджень взаємодії правотворчості і правозастосування для забезпечення принципу справедливості.

Результати дослідження. Попри значну увагу філософів і правників до категорій «справедливість» і «принцип справедливості», ці категорії не мають однозначного змістовного статусу та законодавчого визначення. Водночас досягнення справедливості виступає метою і засобом правового регулювання, правовим інструментом забезпечення компромісу між учасниками правових відносин. Пошук такого компромісу є актуальним практично в кожній правовій ситуації, особливо конфліктній. Окрім того, це дуже непросте завдання для законодавця, коли він конструює закон, для учасників конкретних правових відносин і правозастосовних інституцій, оскільки, як зазначають дослідники, справедливість – це дуже чутливий феномен до змін у соціокультурній сфері, праві та законодавстві [2, с. 172]. Тому загальнотеоретична концептуалізація, з одного боку, та прикладна інструменталізація принципу справедливості, з іншого, можуть стати «кроками на зустрічних курсах», які призведуть до вироблення сучасної доктрини справедливості і ствердження конструктивної моделі цього принципу в діючому праві.

Аналізуючи наявний досвід у цій царині, необхідно враховувати, що подібні спроби раз у раз зіштовхуються з позиціями різних філософських підходів, шкіл праворозуміння, з особливостями офіційних доктрин і практики національних правових систем. Більше того, як застерігає

К. В. Горобець, «...справедливість є казуальною, її неможливо раз і назавжди визначити, надавши дефініцію, а необхідно інтерпретувати щодо кожної окремої справи» [3, с. 149]. Це міркування є цілком справедливим, проте такий алгоритм відноситься до кожного принципу права, що не перешкоджає закріпленню багатьох із них у діючому законодавстві. Звісно, формальне, надмірно жорстке і статичне визначення справедливості – зовсім не та сучасна модель, яка здатна пройти доктринальну і прикладну експертизу на право бути відображеною в законі. Тим не менше, така важлива універсальна категорія як справедливість, має достатні підстави відобразитися у правотворчій діяльності в якості загально правового принципу. Цей основоположний принцип здатний наповнювати своєю конотацією кожен нормативно-правовий акт, навіть враховуючи складні нелінійні процеси, які розгортаються нині у правовій сфері. Крім того, аналіз діючого вітчизняного законодавства дає підстави для висновку, що досягнення справедливості не є його актуальним пріоритетом, що так чи інакше виявляється також у спрямованості юридичної практики, функціонуванні правозастосовних інституцій.

Зважаючи на домінуюче у професійно-юридичній свідомості нормативістське праворозуміння, яке сповідує пошук відповідної правової норми для вирішення конкретної справи, нормативно-правове закріплення принципу справедливості у вітчизняному законодавстві вимагає ґрунтовної проблематизації у зовсім іншій моделі. Нині ця проблема вирішена досить односторонньо. Конституція України практично оминає цей принцип, згадуючи його тільки одного разу у статті 95, та й то в досить вузькому сенсі: «Бюджетна система України будується на засадах справедливого та неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами» [4]. А от Кримінальний

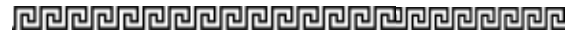
кодекс України зазначений принцип не називає жодного разу. Цивільний процесуальний кодекс використовує це поняття одного разу в 2-й статті, яка встановлює, що завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд та вирішення цивільних справ... [5]. І тільки Кримінальний процесуальний кодекс України звертається до принципу справедливості аж вісім разів, причому як у концептуальному (щодо гарантування права на справедливий розгляд справи статтею 21), так і в інструментальному аспекті (ст.ст. 337, 388, 410, 414, 474, 450) [6]. Проте, як свідчать публікації фахівців у сфері кримінального та кримінально-процесуального права, саме через відсутність законодавчої дефініції існують значні розбіжності щодо розуміння принципу справедливості як у доктринальній кримінально-правовій юриспруденції, так і у прикладній, практичній.

Цивільний кодекс України (п. 6 ст. 3) називає справедливість однією із загальних засад цивільного права разом із добросовісністю та розумністю. Оскільки законодавство не містить положень про співвідношення зазначених категорій, це зразу позначило дискусійність цієї норми щодо того, чи є принцип справедливості самостійним принципом цивільного права, чи слід розглядати його в якості елемента ширшого принципу у складі справедливості, добросовісності й розумності. На жаль, рамки і проблематика статті не дозволяють здійснити більш ґрунтовний аналіз цього питання. Втім і наявні приклади цілком наочно свідчать, що діюче законодавство України не повністю імплементує принцип справедливості у своє правове поле. Тому вимагає доктринальної розробки теоретико-методологічне підґрунтя щодо критеріїв змісту принципу справедливості у вітчизняній правовій системі України. Важливою передумовою цього слід назвати сприйняття прин-

ципу справедливості суспільною свідомістю. Ю. М. Оборотов підкреслював, що право як ціннісно-нормативна система завжди розрахована на її визнання народом, тобто легітимацію, що забезпечує її дієвість та ефективність.

Поза сумнівів, легітимність – це важлива основа того, щоб правовий механізм функціонував, оскільки навряд чи можна вирішити задачу правового впливу, не використовуючи такі правові інструменти, як стійкі процедури, формалізовані рішення і засоби державного примусу [7, с. 57]. Право – це інституціолізована справедливість, а тому порядок тільки тоді є правовим, коли він справедливий. Справедливість за такої умови мислиться як єдність, сума рівності та свободи. Отже, закони та інститути, наскільки б вони не були успішними, узгодженими й ефективними, мають бути або реформованими, або ліквідованими, якщо вони несправедливі [3, с. 121].

Принцип справедливості є свого роду «складовою частиною» принципу верховенства права, який визнається і діє відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції України. Справедливість синергує з таким складником верховенства права, як домірність, що «...регламентує співвідношення між поставленою метою та засобами і способами її досягнення. В основу цього принципу покладено ідею, згідно з якою загальний інтерес, яким керується держава, не може бути таким, що придушує свободу окремої особи. Жодні спокуси обмежити дії особи, а тим більше зовсім зневажати її свободу, посилаючись на потребу боротьби з економічною кризою або іншими суспільними небезпеками, у демократичній державі, керованій верховенством права (правовладдям), не можуть бути виправданими. **Саме у цьому реалізується ідея справедливості – базової цінності, на якій ґрунтується право**» [8, с. 86] (підкреслено нами – А.К. і А.Г.).

Для вітчизняної системи правозастосування надзвичайно важливими є смислові акценти, позначені у законодавстві. Водночас, враховуючи очевидну обмеженість нормативно-правового матеріалу щодо принципу справедливості, необхідно зазначити, що різні правозастосовні інституції України торують шлях у напрямку вироблення практико-орієнтованої доктрини його застосування. Зокрема, Касаційний цивільний суд Верховного Суду в Постанові від 25 березня 2019 року у справі № 607/4316/17-ц висловив свою правову позицію щодо змісту принципу справедливості в царині реалізації права (правозастосування). Поновлюючи навчання студента українського ВНЗ (громадянина Федеративної республіки Нігерії), який прострочив виконання грошового зобов'язання у вигляді плати за навчання через затримку міжнародного грошового переказу, Верховний Суд наголосив на існуванні, крім законодавства, й інших соціальних регуляторів, зокрема норм моралі, традицій, звичаїв тощо. Як зазначається в Постанові, у сфері реалізації права справедливість проявляється, зокрема, у рівності всіх у своїх правах та перед законом, а справедливе застосування норм права повинно мати передусім недискримінаційний підхід, неупередженість [9].

У цьому випадку йдеться саме про правозастосування, суб'єктом якого є український вищий навчальний заклад, який формально підійшов до розгляду питання щодо відрахування іноземного студента, порушивши баланс між інтересами навчального закладу та захистом прав студента-іноземця. Це рішення ілюструє реальність і дієвість принципу справедливості у сфері реалізації права.

Дуже корисною у цьому сенсі є практика Конституційного Суду України (далі – КСУ), який у рішенні № 3-рп/2003 від 30.01.2003 у справі № 1-12/2003 [10], зазначив, що пра-

восуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості та забезпечує ефективне поновлення у правах. У рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі № 1-33/2004 КСУ також підкреслив роль справедливості в регулюванні суспільних відносин [11]. Справедливість, будучи однією з основних засад права, є вирішальною в разі визначення її як регулятора суспільних відносин, однією із загальнолюдських вимірів права. Пізніше КСУ до змісту принципу справедливості відніс такі категорії, як визначеність, ясність, недвозначність норм права. В іншому випадку забезпечення однакового застосування правової норми є неможливим, не виключає необмеженість тлумачення у правозастосовній діяльності, що неминуче стає наслідком свавілля (рішення КСУ від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 у справі № 1-17/2005) [12].

Окремої уваги потребує забезпечення справедливості правозастосування в контексті дискреційних повноважень його суб'єктів. Касаційний адміністративний суд Верховного Суду Постановою від 30.07.2020 у справі № 826/10085/16, керуючись Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи № R (80)2 від 11 березня 1980 року, зазначив, що дискреційними є такі повноваження, які адміністративний орган, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду, тобто може обирати з кількох юридично можливих рішень те, яке він вважає найкращим за цих обставин [13]. Отже, дискреційні повноваження – це можливість діяти на власний розсуд, у межах закону, можливість застосувати норми закону та вчиняти конкретні дії (або дію) серед інших, кожна з яких окремо є відносно правильною (законною). Науковці наголошують, що під час здійснення дискреційного повноваження мають додержуватися конституційні принципи, та підкреслюють необхідність

дотримання принципів справедливості, розумності, пропорційності [14, с. 138; 15, с. 142; 16, с. 10]. А.А. Грінь наголошує на сукупності формально-юридичних (фактичні обставини, повноваження, компетенція, строки та інші) та змістовних (принципи верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини, добросовісності, розумності, справедливості) вимог, дотримання яких не дають стати розсуду джерелом свавілля [17, с. 19].

Цікавою, теоретично і практично значущою є проблема забезпечення принципу справедливості за відсутності закону (прогалин у праві) чи діючого несправедливого закону (в останньому випадку, на наше переконання, йтиметься про неправовий закон, або про не право). Осягнення цієї складної матерії потребує інноваційності як доктринального, так і практичного мислення, оскільки, як констатують дослідники, **не завжди норми закону відповідають справедливим судовим рішенням** [18, с. 128] (підкреслено нами – А.К. і А.Г.). Вітчизняним правозастосовникам може стати у нагоді західноєвропейська традиція, презентована Рене Давидом [19]. Ідеться про звичаї *secundum legem* (на доповнення до закону), *praeter legem* (окрім закону) та *adversus legem* (проти закону). Сутність цих звичаїв у правозастосуванні полягає в тому, що, наприклад, *secundum legem*, які відіграють найважливішу роль, слугують з'ясуванням сенсу тих термінів і положень закону або судового рішення, які вживаються в особливому, відмінному від загальнопоширеного, значенні (зловживання правом, розумна ціна тощо). Звичаї *praeter legem* (замість закону) застосовуються в разі прогалин у праві, а *contra legem* і *adversus legem* (проти закону) – в разі колізії закону і звичаю. Можливість застосування *praeter legem* у цивільному праві України витікає з положень п. 2 ст. 8 Цивільного Кодексу України: в разі неможливості вико-

ристати аналогію закону, цивільні відносини регулюються відповідно до загальних засад цивільного законодавства (аналогія права). Причому вітчизняній судовій практиці відомі непоодинокі випадки прямого чи опосередкованого застосування звичаїв задля вирішення цивільних справ. Зокрема, застосування принципу справедливості замість закону та всупереч закону обґрунтовує Господарський суд Харківської області в рішенні від 25.03.2021 у справі № 922/4304/20 [20]. А Касаційний цивільний суд Верховного Суду в Постанові від 16 січня 2019 р. у справі № 521/17654/15-ц, окрім загальних засад цивільного законодавства, застосував ще й одну з аксіом цивільного судочинства: «*Placuit in omnibus rebus praecipuum esse iustitiae aequitatisque quam stricti iuris rationem*» («У всіх юридичних справах правосуддя й справедливість мають перевагу перед строгим розумінням права») [21]. Ці приклади, хоча вони ще не є масовими, тим не менше самим своїм фактом свідчать про поступовий відхід вітчизняної судової системи від радянської і пострадянської позитивістської традиції і рух у напрямку розбудови в Україні судівництва на загальноєвропейських засадах. Досить знаковим є й реагування владних інстанцій на прояви порушень справедливості суддями в конкретних справах.

Дуже цікаві новації спостерігаються в дисциплінах кримінально-правового циклу. Звертають на себе увагу спроби феноменології справедливості, виявлення її пов'язаності з основними категоріями кримінально-правової сфери. Ця проблема справедливості набула чи не найгострішого і водночас своєрідного ціннісно-інструментального забарвлення. Для кримінальної юстиції справедливість відіграє особливу роль, а тому її концептуальні, ціннісні виміри є важливим чинником застосування під час вирішення питань прикладного

і практичного рівня. Передусім, зважаючи на зв'язок кримінального права з найважливішими людськими цінностями (життя, здоров'я, свобода, гідність, власність та інші), є всі підстави вважати, що справедливість має пронизувати всі складники кримінально-правового регулювання – кримінальне законодавство, процес притягнення до кримінальної відповідальності, виконання покарання, наглядову пробацію та інші. Саме тому дослідники віддають принципу справедливості перше місце в ієрархії загально правових принципів кримінального права. Принцип справедливості охоплює своїм змістом усі інші принципи, які, по суті, конкретизують його. О.С. Олійник наголошує, що в разі виникнення правових колізій під час розробки кримінального законодавства або його застосування, питання має вирішуватися саме відповідно до принципів справедливості [22, с. 12]. О.А. Кучинська фокусує увагу на тому, що не може бути законного, але несправедливого рішення, так само, як і справедливого рішення, прийнятого з порушенням закону. Принцип справедливості... виконує координуючу роль у системі українського законодавства. Він проходить «червоною смугою» через усі принципи кримінального судочинства, визначає їхню дію в конкретних умовах простору й часу [23, с. 9–10]. Науковці обґрунтовують необхідність доповнення Кримінально-процесуального кодексу України нормою, яка би закріпила принцип справедливості як визначальний принцип кримінального судочинства.

Висновки. Завдяки впровадженню принципу справедливості в законодавство й діяльність правозастосовних інституцій може досягатися синергетичний ефект: з одного боку, це є передумовою підвищення якості й ефективності правового регулювання суспільних відносин, поваги до права з боку суспільства, а з іншого – сприяє соціаль-

ній спрямованості правозастосовної діяльності та покращенню іміджу її суб'єктів. Здійснене авторами дослідження дає підстави стверджувати, що, попри певну імплементацію принципу справедливості у вітчизняне законодавство і правозастосовну практику, його потенціал як смислоутворюючого і системоорганізуючого витоку для доктринальної, прикладної і практичної юриспруденції є не досить використаним. Наявність проблем функціонування вітчизняної юстиції є свідченням того, що існуючі нормативно-правові конструкції справедливості потребують удосконалення, тому завданням доктринальної юриспруденції є ґрунтовне дослідження цієї проблематики з метою розроблення таких правових і моральних механізмів, які би спонукали суб'єктів правозастосування не тільки формально керуватися абстрактним принципом, але й «шукати» і стверджувати справедливість у кожній справі. Проблема справедливості права і справедливості у праві є масштабною та комплексною, а також досить актуальною, тому потребує ґрунтовної уваги як філософської, загальнотеоретичної, так і прикладної, практичної юриспруденції, а також використання сучасної міждисциплінарної методології, соціокультурного підходу, інших сучасних засобів наукового пізнання.

Статтю присвячено аналізу взаємодії правотворчості та процесу правозастосування за забезпечення принципу справедливості. Авторська дослідницька гіпотеза ґрунтується на тому, що роль і місце принципу справедливості як органічного регулятора суспільних відносин визначається якістю його законодавчого закріплення, а також ступенем реалізації на практиці.

У статті розкрито причини актуалізації принципу справед-

ливості в рамках правотворчої та правозастосовної діяльності в сучасних умовах. Проаналізовано проблему формулювання принципу справедливості в діючому вітчизняному законодавстві, обґрунтовано необхідність його нормативного закріплення та визначення основних змістовних характеристик. Проаналізовано втілення принципу справедливості в ціннісно-нормативній системі права та важливість його легітимації, що забезпечить дієвість, ефективність нормативно-правового регулювання суспільних відносин. Визначено, що принцип справедливості є свого роду складовою частиною принципу верховенства права, який визнається і діє у правовій системі України, зокрема в законах, що мають бути пронизані ідеями справедливості, свободи та формальної рівності.

У статті наведено додаткові аргументи щодо характеристики справедливості як реального та дієвого інструменту у сфері реалізації права. Несправедлива норма права не завжди та необов'язково має наслідком несправедливий результат правозастосування. Суди можуть використовувати справедливість замість та всупереч закону, що свідчить про перевагу над формальним розумінням права. Досліджено два юридичні конструкти – застосування принципу справедливості замість закону (*praeter legem*) і всупереч закону (*adversus legem*). Розкрито зміст справедливості через категорії неупередженості, безсторонності, недискримінаційного підходу. Особливої значущості принцип справедливості набуває під час здійснення дискреційних повноважень та задля подолання прогалів у праві. Автори доходять висновку, що «дефіцит» справедливості у правозастосуванні спонукає до відповідних корекцій законодавства, а

її «брак» у законі має компенсуватися правозастосуванням.

Ключові слова: принцип справедливості, верховенство права, правотворчість, реалізація права, правозастосування.

Kryzhanovsky A., Gordyenko A. The principle of justice: at the intersection of law-making and law-enforcement

The article is devoted to an analysis of the interaction between law-making and the enforcement process in ensuring the principle of justice. The author's research hypothesis is based on the fact that the role and place of the principle of justice as an organic regulator of public relations is determined by the quality of its legislative enforcement as well as the degree of its implementation in practice.

The reasons for bringing the principle of justice to the forefront of law-making and law-enforcement activities in modern times are explained. The problem of the formulation of the principle of justice in existing domestic legislation is analysed, and the need for its normative enshrinement and definition of the main substantive characteristics is justified. The incorporation of the principle of justice in the value system of the law and the importance of its legitimization are analysed, which will ensure the efficiency and effectiveness of the normative regulation of public relations.

It has been established that the principle of justice forms part of the principle of the supremacy of law, which is recognized and applied in the legal system of Ukraine, in particular in laws that must be inspired by the ideas of justice, freedom and formal equality.

The article provides additional arguments on the characterization of justice as a real and effective instrument in the field of realization of law. An unjust rule of law does not always and does not necessarily entail an unjust enforcement result. The courts may use justice in lieu of

and against the law, which indicates that a formal understanding of the law prevails.

Two legal constructions are being studied – the application of the principle of justice instead of the law (*praeter legem*) and against the law (*adversus legem*). The content of justice is revealed through the categories of impersonality, impartiality and non-discrimination. The principle of justice assumes particular importance in the exercise of discretionary powers and in addressing gaps in the law. The authors conclude that the «deficit» of fairness in law enforcement prompts appropriate adjustments of legislation, and its «lack» in law should be compensated by law enforcement.

Key words: the principle of justice, supremacy of law, law-making, realization of law, law-enforcement.

Література

1. Ковальова О.В. Філософсько-правове дослідження принципів справедливості та відповідальності як основи правозастосовної діяльності. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2013. Вип. 31. С. 12–21.
2. Мутасова М.А. Проблема законодательного закрєплення принципу справедливості. *Social and economic phenomena and processes*. 2015. Т. 10, № 7. С. 172–183.
3. Горобець К.В. Аксиософера права: філософський и юридический дискурс: моногр. Одеса : Фенікс, 2013. 218 с.
4. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. С. 141.
5. Цивільний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 40-41, 42. С. 492.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. С. 88.
7. *Общетеоретическая юриспруденция. Учебный курс : учеб. / под ред. Ю. Н. Оборотова*. Одеса : Фенікс, 2011. 436 с.
8. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України / за заг. ред. М. Козюбри. Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику

України Національного університету «Києво-Могилянська академія». Київ, 2020. 144 с.

9. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 25.03.2019 у справі № 607/4316/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80751552>

10. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 у справі № 1-12/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text>

11. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі № 1-33/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.

12. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 у справі № 1-17/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>

13. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 30 липня 2020 року у справі № 826/10085/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90674285>.

14. Семеній О. Ознаки адміністративного розсуду в діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 6. С. 136–139.

15. Бааджи Н.А. Гарантії законності застосування адміністративного розсуду в діяльності органів публічної адміністрації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 1. С. 140–143.

16. Белкін Л.М. Належний адміністративний процес як чинник ефективного забезпечення законності у державному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 5. URL: file:///D:/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Dshir_2013_5_7.pdf

17. Грінь А. А. Дискреційні повноваження органів виконавчої влади України та їх реалізація : дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії). Київ, 2019. 246 с.

18. Яковенко М. Справедливість як елемент права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 22. С. 123–129.

19. Рене Давид. *Основные правовые системы современности*. Перевод с французского доктора юридических наук профессора В.А. Туманова. Москва : Прогресс, 1988. 279 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

20. Рішення Господарського суду Харківської області від 25.03.2021 у справі № 922/4304/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/96040305>.

21. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі №521/17654/15-ц. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/81020254>

22. Олійник О.С. Ієрархія принципів кримінального права України. Правова позиція. № 3 (24). 2019. С. 7–13.

23. Кучинська О.А. Зміст принципу справедливості у кримінальному судочинстві України. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: Право. 2011. № 1(3). С. 1–12.